

Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme

İsmail ÇALIŞKAN*

Giriş

İslam ilim-kültür tarihinde kitap yazma geleneği çok erken dönemde başlamıştır. Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir zamanında cem edilmesi ile başlatılabilecek olan bu gelenek, yaklaşık bir asır sonra konulu kitapların yazımı ile yeni bir aşamaya girmiş, o günden bu güne çeşitli alanlarda ilmi ve edebi eserler yazılmıştır. Müslümanlar, yaşadıkları yerlerde kitap telif etmeyi medeniyetin vazgeçilmez bir parçası haline getirmiş ve dünya kültür tarihinin gıpta ile bakılan kütüphanelerini tesis etmişlerdir.¹

İlim, insanın bilgi ve tecrübesinin artmasıyla ilerleyen, araştırmaların derinleşmesi ile genişleyen bir faaliyet alanı olduğu için, kitapların, her dönemin anlayışına uygun biçimde ve muhtevada telif edilmesi doğal bir durumdur. Araştırma usul ve ürünleri geçmişte ve bugün birbirinden farklı olabilir ama bunların hepsi aynı kaba dolan su gibidir. Sözü şuraya getirmek istiyoruz: Çağımızın ilim yapma ve bilimsel ürünler ortaya koyma anlayışı, uzun ilim tarihine göre oldukça yenidir. Bu anlayışın geliştirdiği araştırma biçimlerinden biri de 'doktora yapmak'tır. Çağımız akademik yapılanmasında doktora, bilimsel çalışmalar dizisinde en değerli yeri almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi çağdaş normlar doğrultusunda yapılırken, doktora yapmayı üniversite bünyesine almıştır. İlahiyat camiası ise doktora yapma konusunda bütün özverisini kullanarak gerçek anlamda doktoralar üretmiş, üretmeye devam etmektedir. Yazımızda bu hadisenin

* Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.

1 Kitabın Müslüman medeniyetinin inşasında başlangıçtan itibaren tarihi seyri hakkında bkz. Johannes Pedersen, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, çev. M. M. Karagözoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012, s. 5 vd.

tarhini anlatacak değiliz, fakat üniversite yapılanmasında önemli bir yer işgal eden ve aynı zamanda en sorunlu taraflarından birisini oluşturan Yüksek Din Öğretimi sisteminin vazgeçilemez parçası olan doktora mevzusunu, tefsir alanı özelinde tarihi seyri, sayısal oranlar, araştırma yöntemleri, tezlerin muhtevası ve eğilimler bakımından incelemeye niyetliyiz.

Tefsir sahasında yapılan çalışmaların geneli, özellikle de lisansüstü çalışmalar hakkında çok fazla araştırma yapılmamıştır. Yine de bazı kaynaklardan bahsetmemiz mümkündür. İsmail Akyol'un İsmail Cerrahoğlu danışmanlığında ikmal ettiği *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Tez Bibliyografyası 1953-1991* (Ankara 1992) adlı yüksek lisans tezi² bunların ilki olarak karşımıza çıkar. 2000'li yılların başlarından itibaren periyodik olarak yapılmaya başlanan Tefsir Akademisyenleri toplantıları sırasında bir bibliyografya hazırlanması gündeme gelmiş ve ilk çalışma *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri*³ adıyla kısa zamanda gün yüzüne çıkmıştır. Bu eser daha sonra yeni bilgiler ışığında geliştirilmiştir: *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*.⁴ Ömer Kara, Esra Gözeler ve Faruk Tuncer'in makaleleri⁵ ile Süleyman Mollaibrahimoğlu'nun kitabı⁶ da genel bir bilgi sunması bakımından yararlı bilgiler içermektedir.

2006 yılında Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) başlattığı bir proje kapsamında Türkiye'de yapılmış ve yapılmakta olan tezler hem Ulusal Tez Merkezi veri tabanında elektronik olarak (<http://www.yok.gov.tr/>) hem de YÖK kütüphanesinde basılı olarak toplanmaktadır. Ulusal Tez Merkezi'nin diğerlerinden farkı, yayın izni alınan tezlerin bütün dünya için kullanıma açılmış olmasıdır. Hâlbuki telif hakkı nedeniyle yakın zamanlara kadar tezlerden istifade oldukça sınırlı idi. Böylece tezlerin tam ve orijinal metnine

2 Akyol'un tezinin muhtevası makale olarak da yayınlanmıştır: İsmail Akyol, "Türkiye İlahiyat Fakültelerinde Kur'an, Tefsir ve Kur'an İlimlerine Dair Hazırlanan Tezler Bibliyografyası", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara: c. 9, sy. 1-4, 1996, s. 240-244.

3 Bünyamin Açıklalın, Yakup Çiçek, *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri (Özgeçmişleri ve Bilimsel Çalışmaları)*, İstanbul: Temel Ofset, 2000.

4 Ömer Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler)*, Bursa: KURAV Yayınları, 2007.

5 Ömer Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Kur'an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları -Makale, Kitap-Tebliğ ve Tezler- I", *İslami İlimler Dergisi*, c. 1, yıl 1, sy. 2, güz 2006, s. 247-282; Ömer Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Kur'an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları -Makale, Kitap-Tebliğ ve Tezler- II", *İslami İlimler Dergisi*, c. 1, Yıl 1, sy. 3, Bahar 2007, s. 245-95; Esra Gözeler, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları", *Türkiye Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2:3 (Bahar 2009), s. 95-108; Faruk Tuncer, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya Ü. İlahiyat Fak. Derg.*, c. 14, sy. 26, (2012/2), s. 149-77.

6 Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Kuran İlimleri Sahasında Neşredilen Eserler (1923-1992) ve Yapılan Tezler*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı, 1993.

daha hızlı ve her taraftan ulaşma imkânı doğmuştur. Ancak YÖK'ün tasnif sisteminde İlahiyat alanındaki tezlerin 'din' başlığı altında toplanması ve Temel İslam Bilimleri veya Tefsir Anabilim Dalı'nda üretilen tezlerin tam tespitinin yapılamaması başvuruda ciddi bir engel olarak araştırmacıların karşısında durmaktadır. Fakat İslami İlimler alanında yapılan lisansüstü çalışmalara dair bilgileri toplu halde bulacağımız asıl kaynak, İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) veri tabanı ve yayınladığı katalogdur. Merkez başlattığı bir proje çerçevesinde İlahiyat fakültelerinin kurulduğu yıllardan itibaren yapılan yüksek lisans, doktora, öğretim üyeliği ve doçentlik tezlerini bir veri tabanında toplamayı hedeflemiş ve elde edilen veriler hem internet ortamında (<http://www.isam.org.tr/>) hem de kitap olarak yayınlanmıştır. Ana bilim dallarında yapılan çalışmalar, internet sitesi ve kitapta ayrı başlıklar halinde listelenerek son derece kullanışlı ve faydalı bir esere imza atılmıştır. Bu cümleden olmak üzere şimdiye kadar güncellenmiş haliyle şu iki yayın yapılmıştır:

1. İsmail E. Erünsal, M. Birol Ülker, Fatih Çardaklı, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (2001-2007)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
2. İsmail E. Erünsal, M. Birol Ülker, Fatih Çardaklı, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Makalemizde bahsi geçen kaynaklar yanında kişisel arşivimizi ve bilgilerimizi de kullanmak suretiyle bu alandaki doktoraların tamamına yer vermeye çalışarak genel bir tablo sunmaya çalışacağız. Tarihi gelişmeleri daha kolay takip etmek için başlıca iki devreye ayırabiliriz. İlk olarak Tefsir Kürsüsü'nün kuruluşu ve ilk doktora çalışmaları, ikincisi de YÖK'ün kuruluşundan sonraki çalışmalarıdır.⁷

I. Tefsir Sahasında Yapılan Doktora Tezlerinin Tarihi Seyri

A. Tefsir Kürsüsünün Kuruluşu ve İlk Doktora Çalışmaları

Yazının girişinde kısaca değindiğimiz İslam medeniyetinin ilim-kültür tarafını oluşturan kitabın tarihi, esasında ilim dalları bakımından en çok tefsir ilmini ilgilendirmektedir. Zira Kur'an'ın vahyi, kitap haline getirilişi ve çoğaltılması, daha sonra çoğaltılmaya devam edilmesi, bunun için hat sanatının geliştirilmesi vs. doğrudan tefsiri ilgilendirmektedir. Yazılan ilk kitapların bir kısmı tefsirler olup yine aynı ilgi alanını oluşturur. Esasında tefsire dair en eski eserler, günümüz tefsir eserlerinin tamamının, bu arada doktora tezlerinin ilk örnekleri olarak sayılabilir. Osmanlı medreselerinde risale yapma, mezuniyetlerde tefsir risalesi yazma, sûre veya ayet tefsirleri hazırlama da günün şartlarında hazırlanmış birer tez mesabesinde dir.

⁷ Ömer Kara, elli yıllık İlahiyat fakülteleri tarihini ve ilmi çalışmaları dört döneme ayırmıştır: 1960-82 Başlangıç dönemi; 1982-95 Gelişim dönemi; 1995-2005 Sancılı dönemi; 2005 sonrası: Durulma dönemi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 1924 yılında çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Dârülfünûn'da İlahiyat Fakültesi açılmış, ancak 1933 üniversite reformu ile bu okul kapatılmış, böylece 1949 yılına kadar Yüksek Din Öğretimi yapılamamış, uzun bir aralık sayılabilecek yıllarda çok iyi bir ilmi faaliyet de yürütülememiştir.⁸ Nihayet yeni bir anlayış ve sistemle ilk İlahiyat Fakültesi, 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Fakülte ilk kurulduğunda Kur'an, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri yoktu. 1951 yılında Prof. Dr. M. Tayyib Okıç'ın (1902-1977) bu fakültede profesör olarak göreve başlamasından sonra 1953-54 yılında yapılan programda İslami İlimler'den tefsir, hadis ve fıkıh derslerine yer verilmiş ve bu dersler Okıç hocaya bağlanmış, altı saatlik tefsir dersini de o zaman Diyanet İşleri Başkanlığı görevinden emekli olmuş olan Hasan Hüsnü Erdem (ö. 1961) okutmaya başlamıştır. Tefsir dalında ilk asistan olarak 1956 yılında İsmail Cerrahoğlu (1929-...) alınmıştır. 1968 yılındaki programda tefsir dersi sekiz saat olmuş, 1973-74 eğitim-öğretim yılında İlahiyat Fakültesi, üç bölüme ayrılmış, birisi de Tefsir-Hadis olarak adlandırılmıştır. Bu bölümün tefsir dersi diğerlerine göre daha fazla olmuştur. Bu arada 1959 yılından itibaren açılan Yüksek İslam Enstitüleri (İstanbul, Erzurum, Konya vd.) de ders programlarında tefsir dersine yer vermiştir. 1971 yılında kurulan Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (Erzurum) dört bölüme ayrılmış, Tefsir-Hadis Bölümü'nde o güne kadar adı sadece *Tefsir* olan ders biraz genişletilerek *Tefsir ve Usulü*'ne çevrilmiştir. Fakat 1975-76 yılındaki yeni düzenleme ile bu dersin adı tekrar eski haline döndürülmüştür. Malum olduğu üzere 1982 yılında Yüksek Din Öğretimi yapan bütün okullar İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. 1983-84 öğretim yılında yürürlüğe giren İlahiyat fakülteleri programında tefsir, *Tefsir Usulü* (3 saat) ile *Tefsir* (13 saat) adı altında iki derse bölünmüş, 1991-92'deki yeni programda *Tefsir Usulü ve Tarihi* (4 saat) ile *Tefsir* (10 saat) dersleri yer almıştır. 1998-99 tarihli programda bir değişiklik daha yapılarak *Tefsir Tarihi* (2 saat), *Tefsir Usulü* (2 saat) ve *Tefsir* (4 saat) dersleri ihdas edilmiştir.⁹ 2011-2012 eğitim-öğretim yılındaki programda zorunlu tefsir dersleri şöyledir: *Tefsir Tarihi ve Usulü* (4 saat), *Tefsir I-II* (4 saat).¹⁰

8 Söz konusu dönemlerdeki Kur'an-tefsir faaliyeti için şu çalışmalara bakınız: R. Adeviye Akbulut, *1919-1936 Yılları Arasında Türkiye'deki Tefsir Hareketleri* (Doktora tezi), Şanlıurfa: 2002; Bekir Dağcı, *1950-1960 Arası (Demokrat Parti Dönemi) Türkiye'de Kur'an Araştırmaları* (Yüksek Lisans tezi), İstanbul: 2010.

9 Bkz. "İhtiyat, İntizam ve İnziva Dolu Bir Hayat -İsmail Cerrahoğlu İle Söyleşi" (Ö. Özsoy - M. Akif Koç), *İslamiyat-Kitabiyat Bülten*, sy. 6, Ocak-Mart 2003, 3-10; Ömer Dumlu, "Tefsir Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Sorunları" (oturumundaki konuşması), *İlahiyat Fakülteleri Tesir Anabilim Dalı III. Koordinasyon Toplantısı (8-9 Temmuz 2006)*, Kayseri: 2006, s. 139-42.

10 Türkiye'de tefsir disiplininin tarihi için bkz. Ömer Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci -Tarihsel Dönemler, Akademik 'Konu' Kategorilerinin Analizi", *Tarihten Günümüz* -

Bütün bunları anlatmamızın sebebi, Tefsir Kürsüsü'nün ihdas edilmesini ve gelişim tarihini kısaca beyan etmek, buna bağlı olarak da derslerin konuluşunun akademik anlamda hoca ihtiyacını doğurduğunu belirtmek içindir. Nitekim kürsünün açılışından sonra bu yönde çalışmalar da başlamış, ilk asistan olan Cerrahoğlu, bu alanda bir ilk olacak olan doktorasına başlayarak, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Tefsir Hareketine Hız Veren Âmiller* adıyla 1960 yılında tamamlamıştır.¹¹ Cerrahoğlu hoca 1967'de doçent, 1975'de de profesör olarak bu alanın ilklerinin sahibi olmuştur.

Türkiye'de tefsir alanı ile ilgili doktora tezlerinin tarihi, aynı zamanda Tefsir Kürsüsü'nün kuruluş ve gelişim tarihinin de tarihidir. Araştırmalarımız sonunda elde ettiğimiz tespitlere göre, Türkiye'de bu tarihten önce doktora yapılmamıştır.

İlahiyat fakültesinin açıldığı ilk yıllarda, tefsir (hatta İslami ilimler) alanında akademik kariyer sahibi hoca olmadığı için, doktoralar yurtdışından gelmiş olan M. Tayyib Okıç ve Muhammed Tâvî et-Tancı'nin (ö. 1974) danışmanlığında yürütülmüştür. Dolayısıyla yapılan doktora sayısı da ona göre azdır. İlerleyen yıllarda kariyerler alındıkça başka hocalar da danışmanlık yapmaya başlamış, çok kısa zamanda yurtdışından doktora öğrencisi dahi kabul eder hale gelinmiştir. Bir fikir vermesi amacıyla 1960-1981 yılları arasında yirmi yılı aşkın bir süre içerisinde yapılan doktora tezlerini aşağıda sıralıyoruz:

-İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Tefsir Hareketine Hız Veren Âmiller*, dan. Muhammed Tayyib Okıç, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1960.

-Süleyman Ateş, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1968.

-Tayyar Altukulaç, *Ebû Şâme el-Makdisi ve el-Mürşidü'l-veciz*, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1968.

-İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı: Kur'an-ı Kerim'in İndiği Yedi Harf ve Okunduğu Yedi Kıraat*, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1969.

-Hüseyin Küçükcalay, *Abdullah İbn Mes'ûd ve Tefsir İlmindeki Yeri*, dan. M. Tayyib Okıç, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1970.

-Muhammet Eroğlu, *Ebû Mansûr el-Mâtüridi ve Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Marmara Ü., İstanbul 1971.

müze Kur'an'a Yaklaşımlar, İstanbul 2010, s. 607-36; Gözeler, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları", s. 93 vd.

¹¹ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara: Ankara Üni versitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.

-A. Hamdi Savlu, *Müfessir Taberi ve Tefsirindeki Metodu*, dan. İ. Cerrahoğlu, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1971.

-Mustafa Göl, *İbn Vesik ve Resm-i Kur'ân Hakkındaki Eseri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1971.

-Suat Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in Tefsiri*, dan. İ. Cerrahoğlu, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1972

-Emin Işık, *Ebû Bekr İbnü'l-Enbâri Hayatı ve Eserleri ile İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Marmara Üniversitesi, 1973.

-M. Ragıp İmamoğlu, *İmam Ebû Mansûr el-Mâtûridi Te'vilâtü'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu*, dan. İ. Cerrahoğlu, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1973.

-Abdullah Aydemir, *Tefsir'de İsrailiyyât (H. VI. Asrın Başına Kadar)*, dan. İ. Cerrahoğlu, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1974.

-Orhan Karmış, *Tefsir İlminde Te'vilin Yeri ve Önemi*, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, dan. İ. Cerrahoğlu, Ankara 1975.

-Muharrem Çelebi, *Ma'âni'l-Kur'an ve ez-Zeccâc*, dan. İ. Cerrahoğlu, Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1976.

-Ahmet Baltacı, *Ebû Bekir el-Arabi'nin Tefsiri ve Tefsirindeki Metodu*, dan. İ. Cerrahoğlu, Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1978.

-Etem Levent, *Hasan-ı Basri ve Tefsir İlmindeki Yeri*, dan. İ. Cerrahoğlu, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1978.

-Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'de Davet Metodu*, dan. İ. Cerrahoğlu, Ankara Ü. İlahiyat Fak., Ankara 1979.

-Abdurrahman Çetin, *Ebû'l-Amr ed-Dâni Hayatı ve Eserleri ve Câmi'u'l-beyân*, dan. İ. Karaçam, Uludağ Ü., Bursa 1980.

-Mustafa Akşit, *Abdurrezzak İbn Hemmâm ve Tefsiri'ndeki Metodu*, dan. Prof. Dr. İ. Cerrahoğlu, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1981.

-Lütfullah Cebeci, *Kur'an'ı Kerim ve Kâinattaki Şer Problemi*, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, dan. Suat Yıldırım, Erzurum 1981.

-İbrahim Çelik, *Kur'an'da Mele*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1981.

-Mustafa Öztürk, *Muhammed b. el-Cezeri ve et-Temhid fi İlmiut-tecvîd*, dan. İsmail Karaçam, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1981.

-Mevlüt Güngör, *Cassas (ö. 370/981) ve Fıkhi Tefsiri*, dan. İ. Cerrahoğlu, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1981.

-Necati Kara, *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâi (885-1480) ve Tefsirindeki Metodu*, dan. Sakıp Yıldız, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1981.

-Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Tâ'limi (Aşere Târikinde Bulunduğu Halde Seb'a Târikinde Bulunmayan Vecihler)*, Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1981.

-Abdübâki Turan, *Aliyyu'l-Kari'nin Hayatı, Eserleri ve Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkân Adlı Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1981.

-Mustafa Kılıç, *İbn-i Kemâl: Hayatı, Tefsire Dair Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, dan. İ. Cerrahoğlu, Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1981.

Görüldüğü gibi yirmi yılı aşkın bir sürede toplam 27 doktora tezi yapılmıştır. Bunların bir kısmı (İslam enstitülerinde) öğretim üyeliği/görevliliğine atanma çalışması olup YÖK'ün kurulmasından sonra doktora tezi olarak sayılmıştır. Türkiye'de akademik çalışmalar, 1982'ye kadar doktora tezleri, doçentlik, profesörlük ve öğretim üyeliği/görevliliği çalışmaları (ve az da olsa Yüksek Lisans tezleri) şeklinde yapılmaktaydı.¹² Bunlara öğrencilerin mezun olabilmek için hazırladıkları lisans/mezuniyet tezlerini de ilave edebiliriz.

1982 yılında YÖK'ün kurulmasıyla birlikte üniversitelerde tez çalışmalarına büyük değişiklikler getirilmiştir. Buna göre sadece yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmaya başlanmış, onlar için de bir takım kurallar konulmuştur. Örneğin doktora yapabilmek için yüksek lisans yapma şartı getirilmiştir ki, üniversitelerde öncelikle yüksek lisans programlarının açılması zorunlu hale gelmiştir. Lisans/bitirme tezleri ise zorunlu olmaktan çıkarılmıştır. Bu arada o güne kadar Tefsir Kürsüsü olarak kullanılan isim de Tefsir Ana Bilim Dalı adıyla değiştirilmiştir. Ayrıca bazı alanlarda doçentlik ve profesörlük için kitap yayınlama şartı getirilmiştir. Her ne kadar bunlar 'tez' olarak adlandırılmasa da derinlikli araştırmalar olarak kabul edilebilir. Zira onlar da doktora sürecine benzer aşamalardan geçmekte sadece jüri önünde savunulmamaktadır. Yalnız unutmamak lazımdır ki özellikle doçentlik için hazırlanan kitap çalışmaları doktora kadar olmasa da yine de doçentlik jüri üyeleri tarafından tetkik edilmekte aday tarafından da raporlarda belirtilen sorunlar ve eleştiriler cevaplandırılmaktadır. Ayrıca 1982'den önce sadece Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde doktora yapma imkânı vardı. O dönemin akademik sistemi ve teamülleri gereği her fakültede doktora programı bulunmadığı gibi din eğitimi yapan fakülte sayısı da azdı. İslam Enstitüleri daha fazla bulunuyordu. Bugün birçok fakültede doktora programı vardır ve her yıl onlarca tez tamamlanmaktadır. Bütün bu gelişmeler ışığında tefsir alanı ile ilgili doktora çalışmalarının tarihi seyrini YÖK'ten önce ve sonra diye ikiye ayırmak faydalı olabilir. Her ne kadar

¹² Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci", s. 610.

araştırma yapma ve ürünler ortaya koyma konusunda çok ciddi değişiklikler olmasa, bu manada bir dönüm noktası olarak görülemeyecekse de bir düzen ve sistemin gelmesi bakımından bu taksimin faydalı olacağını düşünüyoruz.

B. Doktora Çalışmalarında İlerleme ve Gelişme

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 1982 yılında yüksek öğretimde yapılan köklü değişikliklerden birisi YÖK'ün ihdas edilmesi ve üniversitelerdeki lisansüstü çalışmaların bu kuruma bağlanmasıdır. Fakülte ve enstitü sayılarının artmasıyla birlikte doğal olarak lisansüstü araştırmalarda da mütemediyen bir artış gözlenmektedir.

İSAM kayıtlarındaki verilere göre 1953-2013 yılları arasında Kur'an-tefsir sahasında yapılmış ve yapılmakta olan doktora tez sayısı 548'dir. Bunlardan 530 adedi *Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı*'nda kayıtlıdır. *İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı*'nda ise 18 tez gözükmektedir. Bu ana bilim dalı sadece Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde vardır. Tefsir sahasındaki çalışmaların iki farklı bilim dalında gözükmesi, bilgi karışıklığına sebep olmaktadır. Hâlbuki ilahiyat fakülteleri bünyesinde bulunan Temel İslam Bilimleri Bölümü'ne dâhil lisansüstü çalışmalar enstitülerde *Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı* adı altında kayıtlanmaktadır. Şu halde yazımızda asıl değerlendirmeye aldığımız doktora tez sayısı 548'dir. Öte yandan *Tefsir Bilim Dalı* dışındaki bilim dallarında yapılmış olup Kur'an ve tefsiri ilgilendiren 92 adet doktora tezi tespit etmiş bulunuyoruz.¹³ Onlardan kısaca bahsedeceğiz. Diğer bilim dallarında Kur'an ve tefsiri ilgilendiren yüksek lisans tez sayısı 600'e yakındır. *Tefsir Ana Bilim Dalı*'nda görev yapmış ve yapmakta olan hocalardan bir kısmı da Türkiye dışında doktora yapmıştır. Ancak bu tezler çalışmamız dışında tutulmuştur.

Kur'an-tefsir sahasında yapılan 548 adet doktora tezi, İlahiyat sahasında yapılmış olan toplam 3423 adet doktora tezinin %16'sını oluşturmaktadır. Kur'an-tefsir sahasında yapılmış olan yüksek lisans tezi ise 1439 olup, bu sayı İlahiyat sahasında yapılmış olan toplam 10983 adet yüksek lisans tezinin %14'ünü oluşturmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında yapılan doktora tezlerini yıllara göre bir taksim yaptığımızda şu tablolar karşımıza çıkmaktadır:

Yıllar	1960-1981	Toplam
Tez sayısı	27	27

¹³ Listelerin gözden geçirilmesi ve dökümünün hazırlanmasında yardımlarından dolayı Araştırma Görevlisi Ayşe Uzun'a teşekkür ederim.

1960-1981 yılları arasında tamamlanmış olan tezleri künyeleri ile birlikte yukarıda liste halinde takdim etmiştik. Dikkat çeken ilerleme bundan sonraki yıllarda görülmektedir. Bunların yıllara göre dağılımı şöyledir:

Yıllar	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	Toplam
Tez sayısı	6	1	8	1	4	4	1	2	8	6	41

1982-1991 yılları arasında on yıllık sürede toplam 41 tez yapılmıştır. Bu listede yer alan yıllar geçiş yılları sayılır. Yeni bir sistem getirildiği için hem kurumlar tam oluşmamış hem de çalışmalar bu sisteme uygun hale gelmemiştir. Ancak ilerleyen yıllar belli bir ivmeyi göstermektedir.

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Toplam
Tez sayısı	9	9	11	7	13	17	12	16	17	15	126

1992-2001 yılları arasında on yıllık sürede toplam 126 tez görülmektedir.

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam
Tez sayısı	29	16	15	14	10	16	25	19	27	16	17	8	212

Tablo 1-4: Doktora tezlerinin yıllara göre sayısal dağılımı

Son on iki yılda yani 2002-2013 yılları arasında toplam 212 tez yapılmıştır ki bu sayı, neredeyse bir önceki onluk dilimi ikiye katlamış, 1960-2001 yılları arasındaki tezlerin toplamından daha fazla bir sayıya ulaşmıştır. Yazının hazırlandığı sırada durumu netleşmeyen tezler olduğu için, tamamlanan sayı kesinleşmemiştir. Halen devam eden tezlere gelince durum şöyledir:

Devam edenler	Toplam
140	140

Tablo 5: Devam eden doktora tezleri

Devam eden tezlerin toplamı 140'tır (bunlardan birisi tamamlanamadan bırakılmıştır). Muhtemelen bunların büyük çoğunluğu 2016 yılı sonuna kadar tamamlanacaktır. Şu halde gelecek üç yılın her birinde en az 40 civarında tez üretilmiş olacaktır. Yine son yılların tamamlanan ve devam eden tezlerinden anlaşılan odur ki, önümüzdeki yıllarda doktora sayısı katlanarak artmaya devam edecektir. Dünya standartları konusunda kesin bir malumatımız yoktur, dolayısıyla bir kıyaslama yapma imkânına da sahip değiliz. Fakat Türkiye yüksek din öğretiminde doktoralı öğretim elemanı sayısının artışı, eğitimin kalitesi ve çalışmaların bilimsel düzeylerinin bir hayli yükseleceği anlamına gelebilir.

Doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımı da ilginç göstergelere sahiptir. Önce listeye bakalım.

Üniversite	Tez Sayısı
Ankara	144
Atatürk	66
Cumhuriyet	3
Çukurova	2
Dicle	3
Dokuz Eylül	26
Erciyes	23
Fırat	1
Harran	20
İstanbul	8
Marmara	106
Necmettin Erbakan	14
Ondokuz Mayıs	18
Recep Tayyip Erdoğan	4
Sakarya	37
Selçuk	37
Süleyman Demirel	6
Uludağ	29
Yüzüncü Yıl	1
Toplam	548

Tablo 5: Doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımı

On dokuz üniversitede toplam 548 tez yapılmıştır. Doktora programı olan üniversiteler sadece yukarıdaki listedekilerle sınırlı değildir. Fakat tezlerin hâlihazırda doktora programı olan üniversitelere dağılımında asıl payı eski üniversiteler almaktadır. Bünyesinde Sosyal Bilimler Enstitüsü bulunan ve doktora programına yeni başlamış olan üniversitelerde yapılan tezler henüz kayda girmediği için bu listeye dâhil edilmemiştir. Yaklaşık yirmi yıllık geçmişi olan özel üniversitelerin bu listede yer almadıkları dikkat çekmektedir. Fakat hızla artış gösteren ve artık İlahiyat, İslami İlimler ve daha başka isimlerle açılan özel üniversitelerin lisansüstü çalışmalara hız vermeleri, sadece Temel İslam Bilimleri (ve tefsir) alanındaki doktora sayılarının artmasına değil aynı zamanda kalite düzeyinin de yükselmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

II. Tezlerin Muhteva Bakımından Tasnifi ve Analizi

A. Tezlerin Konusal ve Sayısal Dağılımı

Yazımızın buraya kadar ki kısmında, teknik ve sayısal bir takım bilgiler vermiş olduk. Bunlar çalışmaların seyri hakkında elbette önemli malumatlardır. Ancak tezlerde takip edilen araştırma metotları, konular ve muhtevalar, yeni eğilimler ve teoriler daha önemlidir. Zira doktora yapma politikası, ilmi birikimin tezahürü ve gelecekte nasıl bir şekillenmenin olabileceğine dair tahminler hakkında daha net fikirler verecek olan burasıdır. O halde tezlerin konusal ve sayısal tasnifini yapmakla başlayalım. Tablo şöyledir:

Alan – Konu	1960 -81	1982 -91	1992 -01	2002 -13	Devam eden	Toplam
Vahiy ve vahiy vakıası			1	2		3
Kur'an tarihi			2	6	2	10
Ulûmu'l-Kur'an / Kur'an ilimleri		1	11	11	11	34
Kıssalar		1		5	3	9
Esbab-ı nüzul			1	1	5	7
Muhkem-Müteşabih				2	1	3
Nesih			1			1
İsrailiyat	1			1	1	3
Tefsir Tarihi -Konu	1	1	1	8	6	17
Tefsir Tarihi -Akım-şahıs, eser, yöntem	11	15	31	42	35	134
Tefsir çeşitleri	1	1	4	3	3	12
Tefsir Usûlü	1	1		8	5	15
Dilbilimsel	1		3	13	6	23
Kıraat	8	9	7	7	12	43
Kur'an hükümleri - ahkam tefsiri	1		5	5	3	14
Konu - Konulu tefsir	3	11	33	49	25	121
Kavram		4	10	14	4	32
Kur'an anlayışı			1	3	2	4
Kur'an yorumu ve anlaşılması, yöntem			2	8	9	19

Kur'an'ın tercümesi / mealler			1	2	3	6
Tarihsellik, hermeneutik, semantik			5	12	4	21
Çağdaş tefsir			2	5		7
Çağdaş konular			1	3	1	5
Tahkik – Tahlil			7	4	5	16
Oryantalistler, oryantalist çalışmalar			1	1	3	5
Kutsal kitaplarla karşılaştırmalı çalışma		1		7	6	14
Toplam	28	45	129	222	155	580

Tablo 5: Doktora tezlerinin konulara göre sayısal dağılımı

Tablodaki dağılımı, tezlerin başlık ve içeriklerine göre mümkün olan en yakın gurup içerisinde yer alacak şekilde tasnif etmeye çalıştık. Fakat tasnifin kişisel değerlendirmelerimiz doğrultusunda oluştuğunun altını çizmeliyim. Bazı tezler birden fazla konuyu ilgilendirdiği için onları iki yerde göstermeyi uygun gördük. Örneğin, Yasin Pişgin'in *Kur'an'a Göre Akıl ve Akılcılığın Kur'an Tefsirine Etkisi* (Ankara 2008) adlı tezi hem konulu tefsiri hem de Kur'an yorumunu, R. Orhan Özel'in *Keşşaf Tefsirinin Kur'an İlimleri Yönünden İncelenmesi* (Samsun 2012) adlı tezi hem Ulumu'l-Kur'an'ı hem de tefsir tarihini ilgilendirmektedir. Saida Saipova'nın *Eski Ahit'te, Inciller'de, Kur'an-ı Kerim'de HSB Kökünün Semantik (Tahlili) İncelenmesi* adlı tezi ve benzerleri hem karşılaştırmalı çalışma hem de semantik çalışma olarak gösterilmiştir. Tezlerin birden fazla konuyu ilgilendirmesi, son on yılda bir hayli artmıştır. Bu da bize tez konularının giderek daha karmaşık, farklı açılara sahip bakış açısı ve metotla hazırlanmaya çalışıldığı, daha fazla çalışmayı gerektiren, yoruma daha açık, buna göre de daha fazla sonuçlar üretmeye imkan hazırladığını gösterir. Bu da araştırmacıların kendine daha fazla güvenmeye başladığı ve belki doktora yapmanın gerçek ilmi anlamına bağlı kalmanın gittikçe arttığı şeklinde yorumlanabilir. Tez konusunun çeşitli dallara hitap eder tarzda seçilmesi hususundaki özeni takdirle karşılarken aksi bir olguya da işaret edelim. O da aynı konu hakkında benzer tezlerin yapılmış olmasıdır ki bu mevzuaya aşağıda değineceğiz.

Bilindiği üzere *Ulumu'l-Kur'ân* kavramı birçok dalı içermektedir. Dolayısıyla hem *Ulumu'l-Kur'ân* hakkında genel hem de îcâz gibi özel konuları aynı gurup içerisinde gösterdik. Ancak yine *Ulumu'l-Kur'ân* içinde yer alan Kısallara, Neshe, Esbâb-ı nüzûle, Müteşabihe ve İsrailiyat'a önemine binaen ayrı guruplar halinde yer verdik. Böylece üzerinde çok fazla tartışma

yapılan bazı konuların doktora tezlerine ne kadar yansıdığını görme imkânı doğacaktır.

Tezlerin büyük bir kısmı, üniversitelerde öğretim elemanı olarak bulunan araştırma görevlileri, öğretim görevlileri ya da üniversitede görev almaya namzet kişiler tarafından yapılmıştır. Akademi dışında olup Diyanet İşleri Başkanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev yapanlar ikinci sırada gelir. Çeşitli kurumlarda görev yapanlar ile Türkiye dışından gelip doktora yapanları da bunlara katacak olursak, sayı daha da kabarıp. Kişilerin bilimsel faaliyete düşkünlüğü yanında resmi kurumlarda doktora yapmanın atama ve gelirlerde ek bir değerinin olması, doktora yapmayı teşvik edici unsurlardan sayılabilir. İlmi faaliyetini sivil olarak yürüten ve fakat doktora yapmayı ihmal etmeyenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Nihayet yaptıkları doktora çalışmasını herhangi bir kariyer için kullanmayan araştırmacılar da vardır.

Doktora tezlerinin içerik analizine gelince, en çok söz söylenecek tarafın burası olduğunu ifade etmeye gerek bile yoktur. İsmail Cerrahoğlu hocamız, yüzyıllardan beri birikmiş olan bilgiyi sistematik ve çağdaş usullerle araştırarak derli toplu bir hale getirdiği doktora teziyle aynı zamanda tefsir alanının ilmi bir disipline dönüşmesi ve çalışmaların yeni bilimsel usullerle yapılmasının temellerini atmıştır. Bu tez dönemin şartlarında iyi bir araştırma mahsülüdür, aynı zamanda şahsi ilmi geleceğinin şekillenmesine zemin hazırlamış, özellikle tefsir tarihine ve hatta tefsir usulüne bir mukaddime olmuştur. Nitekim daha sonra yazdığı ve alanında ilk olan *Tefsir Tarihi* ve *Tefsir Usulü* adlı eserleri ile doktorası karşılaştırılırsa bunun izleri görülür. O, hemen bütün çalışmalarında Kur'an ve tefsir sahasındaki bilgi ve edebiyat mirasını yeni nesillere aktarmanın gayretinde olmuştur. Kendisi yüksek lisans ve doktora tez konusu için istişareye gelenlere öncelikle klasik bir eseri veya müfessiri ortaya çıkaracak, dolayısıyla tarihi birikimi aktaracak çalışmayı tavsiye eder, bu olmazsa tefsir tarihi ve tefsir usulünü ekler, güncel konuları ise en sona saklardı.

Doktora çalışmalarına dönecek olursak ilk yirmi yıldaki araştırmaların Cerrahoğlu'nun açtığı yolda yürür mahiyette olduğunu müşahede ederiz. Tez konuları anlamlı bir şekilde tefsir tarihi ve usul çerçevesindedir. Dikkat çekici farklılık, *Kur'an-ı Kerim'de Davet Metodu*, *Kur'an'ı Kerim ve Kâinattaki Şer Problemi* ve *Kur'an'da Mele* isimli tezlerde olduğu gibi konulu tefsire dair yeni bir yolun açılmasıdır. İsmi andığımız üç tez de yirmi yılın sonlarında (1979-1981) çalışılmış, adeta alanın öncüleri olmuştur. Böylece günümüze kadar 'Kur'an konuları' ya da 'konulu tefsir', en çok rağbet edilen tarzlardan biri olmuştur. Aynı durum müfessirler, eserleri ve metotları gurubu için de söz konusudur. Tefsir alanındaki doktora tarihinin en istikrarlı konusu, kıraat

araştırmalarıdır diyebiliriz. Sayıları çok kabarık olmasa da neredeyse bütün dönemlerde aynı oranda araştırma yapılmıştır. Konulu tefsirle yakından ilişkili olan kavram çalışmaları da ilk zamanlar ilgi görmezken sonraları rağbet görmeye başlamıştır.

Tezlerin dağılımını dikkatle izlediğimizde bahsettiğimiz dönemi izleyen ilk on yılda (1982-1992) da nitelik ve nicelik bakımından ilk dönemlerdeki karakterin devam ettiği anlaşılır. Ancak bundan sonra hızlı bir artış ve konusal dağılım meydana gelmiştir. İşte bu nedenle doktora çalışmalarında sıçrama ve dönüm noktası bu yıllar kabul edilebilir. Hatırlanacak olursa bu dönem, zihinsel ve fikri anlamda dönüşümlerin yaşandığı, 1980'li yıllardaki siyasi buhran ve ekonomik darboğazın gevşediği yıllardır. Ancak çok geçmeden yeni bir siyasi-sosyal kriz ortamı doğmuştur ki, etkileri hala devam eden bir olgudur. Bu da bizi, siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerle bilimsel çalışmaların ters orantılı olduğuna dair kanıtlanmamış bir sonuca götürüyor.

Zaman geçtikçe araştırma konularının yelpazesi genişlemiştir. Kur'an anlayışı, anlama ve yorumlama, dilbilimsel araştırmalar, çağdaş tartışmalı konular, tahkik, Oryantalist çalışmaların ele alınması, diğer kutsal kitaplarla karşılaştırmalı tezler bunun örneğidir. Hemen belirtelim ki, doktora tezlerinin konusal dağılım ve gelişimi için söylediklerimiz, büyük oranda yüksek lisans tezleri için de geçerlidir. Ancak konumuz dışında kaldığı için onlar hakkında fazla bir şey söylemeyeceğiz.

Tezlerin sayısal ve konusal gelişimi, hocalara bağlı olarak artmakta veya değişmektedir. Tefsir kürsüsünün kuruluşu dönemindeki hocalar, Türkiye'de tefsir ilminin kurucuları ve tefsir akademisinin ilk nesli olarak da kabul edilmelidir. 1990'lardan sonra tefsir kürsüsü ve tefsir ilmi araştırmaları, ikinci neslin eline emanettir. Aradan geçen yaklaşık yirmi beş yıldan sonra üçüncü nesil akademisyenler, ilmi faaliyeti yönlendirmeye başlamıştır.

B. Tezlerin İçerikleri

İlk doktora tezinin tefsir ilminin ortaya çıkış sürecini ele aldığını belirtmiştik. Tez, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin döneminin harareti ve hareketli ortamında tefsirin nasıl ve hangi saiklerle neşet ettiğini ana noktaları ile ortaya koymuştu. Sonrakiler ise adeta bu tezi açıklamaya ve kaldığı yerden devam ettirmeye çalışmıştır. A. Aydemir ile O. Karmış tefsir ilminin ilk devrindeki en problematik iki mevzusunu, İsrailiyat ve tevil sorununu ele alarak açıklamışlardır. S. Yıldırım'ın *Hazreti Peygamber'in Tefsiri* ve H. Küçükkalay'ın İbn Mesud'a ayırdığı tezi de kesinlikle böyledir. Bu cümleden olmak üzere A. H. Savlu Taberî'yi, M. Çelebi Zeccâc'ı, E. Levent Hasan Basrî'yi, M. Akşit Abdurrezzak İbn Hemmâm'ı, M. Eroğlu ve M. R. İmamoğlu, İmam Matürîdî'yi, M. Güngör Cessâs'ı, N. Kara Bikâî'yi, A. Baltacı Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'yi, A. Turan Aliyyü'l-Kârî'yi ve M. Kılıç İbn-i Kemal'i hayatları, yazdıkları

tefsir ve metotları ile tanıtmıştır. Bu tezler adeta tefsir tarihinin kilometre taşlarını ele alan bir silsile gibidir. S. Ateş ise tefsirin çok özel ve tartışmalı bir türünü ele aldığı *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri* adlı tezinde bu tarzın piri Sülemî'yi incelemekle kalmamış, tasavvufî tefsirin hem doğuşunu hem de İslam düşüncesindeki yerini değerlendirmiştir. Bu çalışmaların tamamı, tarihi malumat ve kişi/eser tanıtımına ağırlık vermiş, yöntem meselesini, sınırlı çerçevede incelemiştirlerdir. Müfessirlerle ilgili çalışmaların bir diğer kısmı da kıraat imamları ya da kıraatler konusudur. T. Altukulaç, İ. Karaçam, M. Göl, E. Işık, A. Çetin, M. Öztürk ve N. Tetik bu alanın öncüleri olmuştur. Kaynak, teknik ve teknolojik bakımından oldukça dar imkânlarla ortaya çıkarılan bu ürünler, hâlâ en fazla müracaat edilen kaynaklar arasındadır. Hem bir yol ve yöntem açmış olmaları hem de öğrenciler yetiştirmeleri nedeniyle Türkiye tefsir akademisinin bütün mensupları onlara, şükran borçludur.

Böylece tefsir ilminin bir devri tamamlanmış ve 1982'de yeni bir devreye geçilmiştir. Bu resmi süreci anlatmıştık. Şimdi ise bu devredeki tezleri yakından tanımaya çalışalım. Şu hususu hemen belirtelim ki, ilim bir bütündür, parçalanamaz, onda çok ani değişimler beklenemez. Nitekim bu devredeki doktora çalışmaları da öncekilerin devamı mahiyetinde olup isimden konusuna içerikten metoda kadar öncekilere çok benzemektedir. Elbette bir takım farklılıklar olacaktır.

Konuların sayısal ve konusal dağılımına baktığımızda 1982-1991 arası çalışmalar, önceki yirmi yıllık çalışmalarla paralel gibidir. O dilimi önceki dönemin devamı, sonrakine geçiş olarak değerlendirebiliriz. 1992'den sonra artık hem konu yelpazesi açılmış hem sayılar hızla artmaya başlamıştır. Buna göre önceki dönemde en çok tercih edilen müfessir, eseri ve metoduna dair konular yine en çok incelenen konulardır. Bu tür çalışmalarda, giriş ya da ilk bölümde eserin müellifi hakkında detaylı bilgiler verilmekte, sonraki bölümlerde ise eserin tanıtımı, bağlı bulunduğu disiplindeki yeri ve aynı türden olan diğer çalışmalarla mukayesesi ve nihayet eserde takip edilen metot incelenmektedir.¹⁴ Şahıs ve eseri üzerindeki incelemelerde tahmin edilebileceği gibi en çok müfessirlerin imamı Taberî, 13 ayrı teze konu olmuştur. Fahreddin Râzî 11, Matürîdî 7, Zemaşerî 7, Kurtubî 5, Neseî 4, Elmalılı H. Yazır 4, İbn Kesîr 3, Mevdûdî ve Seyyid Kutub ise 2'şer adet teze konu olmuştur. Bunların bir kısmı aynı konunun tekrarı mahiyetinde iken bazıları da bir konunun farklı yönleri ile incelenmesi biçimindedir. Sadece bir müfessiri ele alan tez sayısı oldukça çok iken bazı tezlerde iki müfessir farklı yönlerden karşılaştırmalı ele alınmıştır. *İbn Atıyye el-Endülüsî ile Taberî'nin Kur'ân'a Yaklaşımları (Mukayeseli Bir Çalışma)* (İzmir 2008), *Ömer Neseî ve Ebu'l-Futûh Râzî'nin Kur'an Yorumlamaları (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)*

¹⁴ Tuncer, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 171.

(İzmir 2013), *Fahrettin Razi ve Cevherî Tantavi'nin Kevnî Ayetlere Yaklaşımları* (devam ediyor), *Maturîdî ve Nesevî Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (devam ediyor), *Kâdî Beydâvî ve Nefesî Tefsirlerinin Karşılaştırılması* (devam ediyor) adlı tezler birkaç örnektir. Böylece sahabeden başlayarak tefsir tarihinin büyük müfessirlerinin çoğunluğuna dair bilgiler, detaylı araştırmalarla güncellenmiştir. Tabii ki, çağdaş dönem müfessirleri de ihmal edilmemiştir. Bu arada çağdaş dönem tefsirinin önemli simalarından Seyyid Ahmed Han ve Muhammed Abduh-Reşid Rıza, Konyalı M. Vehbi, Süleyman Ateş, Yusuf Ali, M. Pickthall, İzmirli İsmail Hakkı, İ. Hakkı Baltacıoğlu, H. Basri Çantay, Ö. Rıza Doğrul, Muhammed Esed gibi müfessir veya meal yazarları, keza ağırlıklı olarak Arapça ve kısmen de Türkçe tefsirler dışındaki dillerde yazılan eserler, başlı başına doktora konusu yapılmamıştır. A. Birışık'ın *Hint Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'ân Ekolü* (İstanbul 1996), İ. Bardhi'nin *İbrahim Dalliu ve Tefsiri'ndeki Metodu* (Ankara 1997) tezleri birer istisnadır. Hâlbuki son asrın tefsir faaliyeti en az eskisi kadar incelenmeli, belki mukayeseler yapılmalı, geleceğe yol gösterilmelidir. Arapça dışındaki dillere bigâne kalınmasının asıl nedeni tahmin edilebileceği gibi dil sorunu ile alakalıdır.

Çağdaş tefsir konusu açılmışken hemen belirtelim ki, özellikle metodoloji, Kur'an anlayışı, ahkam gibi netameli konular güncel gelişmeler bağlamıyla pek incelenmemektedir. Savaş, barış, cihad, terör, diyalog, kadın, miras, aile hayatı, öteki ile ilişkiler, din tebliği gibi güncel tartışmalı meseleler ise kısmen konulu çalışmalar üzerinden müzakereye açılmaktadır. Konuların dağılımına dair tablomuzdaki 'çağdaş tefsir' ve 'çağdaş konular' gurubunda da bu durum net bir şekilde gözlenmektedir. Ele alınmadığını belirttiğimiz konular, genellikle yüksek lisans tezi olarak incelense de bunun yeterli bir ilmi seviyede olduğu iddia edilemez.

Tezlerde şahıs çalışmalarına yönelme ve bazı konular için çekinceli davranma sebebi, araştırmacıların kendinden olduğu kadar tez danışmanlarının yönlendirmesi ya da çekince koymasından da kaynaklanmaktadır. Bir diğer etken ise şahıs-eser çalışmasının formatı belli, nispeten kolay bir araştırma olarak algılanmasıdır. Fakat ister kolay algılsın ister zor, şurası bir hakikattir ki, bu tür tezlerin bazıları olması gereken derinlikte hazırlanmamakta, araştırmalar basite indirgenerek tezlerde yüzeysel kalınmaktadır. Hepsinin ötesinde bu kadar doktora tezinin günümüz ve gelecek tefsiri için yöntem transfer edememesi veya yöntemi geliştirmeye ciddi katkılar sunmaması, onlardan beklentileri karşılamada yetersiz kaldıkları anlamına gelir. Bu bağlamda doktora tezinin, en yüksek seviyede akademik çalışma olduğunu hatırlatmak isterim.

Tahkik, tenkitli neşir ya da edisyon-kritik kaydıyla yapılan çalışmaları şahıs-eser incelemesinin bir parçası sayabiliriz. Bilindiği üzere bu tür tezlerde geçmişte kaleme alınmış ama henüz gün yüzüne çıkmamış eserlerin yazması/ yazmaları müellifi ile birlikte tarihi ve teknik açıdan tanıtılır, sonra da varsa diğer nüshaları ile karşılaştırılarak yeniden yazılır, böylece düz ve okunaklı bir metin haline getirilir. Yine bu çalışmalarda giriş ya da ilk bölümde müellif ve eser hakkında bilgi verilmektedir. Çok teknik ve uzmanlık isteyen bir çalışma türü olduğundan bu tür tezlerin sayısı çok fazla değildir. E. Işık'ın 1973'teki edisyon-kritik konulu tezinden uzun bir aradan sonra D. Ayduz (*el-Kereci ve Nüketü'l-Kur'an*, İstanbul 1973), M. Altundağ (*el-Mücaşi'i'nin Nüketü Me'âni'l-Kur'an*, İstanbul 1994), Y. Düzenli (*Sühreverdi ve Nuğbetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, İstanbul 1994), A. H. Aslantürk (*en-Neseî'nin et-Teysir fi't-tefsir*, İstanbul 1995), M. A. Akdemir (*Paluvi'nin Zübdetü'l-İrfan*, İstanbul 1999), M. Abay (*Hâherzâde'nin Minhâcü'l-beyân*, İstanbul 2003), S. Hassanov (*Muîni'nin Levâmiu'l-burhân ve Kavâtiu'l-beyân fi Meâni'l-Kur'ân*, Bursa 2006), M. M. Göksu (*Molla Gürâni'nin Gâyetü'l-Emâni*, Sakarya 2007), Y. Yaşar (*Deylemi'nin Kitâbu Tasdîki'l-Maârif*, Sakarya 2010) tahkik çalışmaları yapmışlardır. A. Bedir'in *Baküvi Tefsiri* üzerine yaptığı tahlil ve tahrir (Ş. Urfa 1997) de bu listeye dâhil edilebilir. Devam edenlerle birlikte bakıldığında tahkik çalışmalarının ağırlıklı olarak Marmara Üniversitesi'nde yapıldığı, onu Sakarya Üniversitesi'nin takip ettiği görülür. Geçmişten tevarüs edilen sayısız yazma esere sahip olan Türkiye'de tahkik çalışmaları özellikle nitelik bakımından son derece yetersiz bulunmuştur.¹⁵

Şahıs, eser, metot üzerine yapılan tezler ile ilgili bir diğer gurup kıraat(ler) dair tezlerdir. Taberî, Zeccâc, Ebû Hayyân, Kurtubî, Zemaşerî ve Ebussuûd'un tefsirleri üzerinde yapılanlarda olduğu gibi bazıları sırf bir tefsirin kıraat bakımından incelenmesine ayrılmıştır. Kıraat tezlerinin bir kısmı meşhur kıraat imamları, az bir kısmı da kıraat teorisi, uygulaması ve tarihi ile ilgilidir.

Tefsir doktora tezlerinde 'konulu tefsir' çalışmaları ikinci sırada gelmekte, gittikçe da artan bir eğilim göstermektedir. Bu kapsama girebilecek konuların başında "Kur'an'da ...", "Kur'an'a göre..." diye başlayan isimlerle iman, ibadet ve ahlaka ilişkin konular; Hz. Musa, Hz. Yahya, Hz. Davud, Hz. İsa, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed gibi peygamberler; dinin hayata yansması ve sosyal hadiselerle ilgili dinde aşırılık, savaş, kutsallık, dengeli toplum, zenginlik-fakirlik gibi aktüel mevzular; stratejik planlama, insan-tarih, kişilik eğitimi, polemikler, iktisat, insanı inşa, ideal devlet adamı, hoşgörü, bir arada yaşama ilkeleri, uluslararası ilişkiler, engelliler, sosyal psikoloji, iman psikolojisi, sosyolojik unsurlar, sosyal barış, inanç hürriyeti gibi sosyal bilimlerle bağlantılı güncel tartışma meseleleri kendilerine yer bulmuşlardır.

¹⁵ Tuncer, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 169.

Günümüzde İslam üzerinde yürütülen aleyhteki propagandanın ilk sarıldığı mesele ‘kadın’dır. Destek maksadıyla ilk referanslar elbette Kur’an’dan alınmaktadır. Bir savunma refleksi ile bu konu İslami ilimler alanındaki 36 doktora konu olmuş bunların 7 tanesi tefsir anabilim dalında yapılmıştır. Bunların tamamının 2000 sonrasına tekabül ettiğinin altını çizelim. Ekserisi geçmişte kadına bakış ya da kadın algısı ile ilgilenirken günümüze ışık tutacak çalışma oranı düşük kalmıştır. Böylesi bir gelişme, güncel sorunların ve tartışmaların ilmi çalışmaları az da olsa yönlendirdiği gibi olumsuz bir imaj doğurmaktadır. İ. H. Karşı’nın *Kur’an Tefsirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin Rolü ve Bu Bağlamda Türkiye Örneğinde Kadın* (Erzurum 2000) adlı tezi tam da bu düşüncemize kanıt olacak fikirler sunabilir. Diğer yandan ilmi çalışma ve araştırma yapanların Müslümanların yaşadığı aktüel sorunlara bigâne kalmadığına dair olumlu bir delildir. H. Fidan’ın (*Kur’ân’da Kadın İmgesi*, Ankara 2005) tezi de bu noktada gösterilebilecek örneklerdendir. Olumlu bir bakışın oluşması için, lisansüstü çalışmaların daha fazla benzer konulara yönelmesi ile mümkündür. Güncel sorunlara fazla rağbet gösterilmediğine dair yukarıda yönelttiğim eleştiri ile tam da bu noktaya vurgu yapmak istemişim.

Konulu tefsir ile ilgili doktora tezleri hakkında düşeceğimiz son not şudur: Bu tür tezlerin bir kısmı başta tarih, sosyoloji ve psikoloji olmak üzere sosyal bilimlerle ilintilidir.¹⁶ Dolayısıyla onlar ilgili bilim dallarından yeterince istifade etmektedir. Tefsir alanında yapılan lisansüstü çalışmalarda, giderek diğer disiplinlerden de yardım alınmakta (interdisipliner) ve bu şekilde ürünler ortaya konmaktadır. Bunun en bariz örneği de konulu tefsir çalışmalarıdır.

Çağdaş sorunlar ve yaşanan tartışmalar ile doktora tezleri ilişkisine gelmişken, başka konularda da bu olgunun tezahür ettiğini belirtelim. Bilindiği gibi 1990’lı yıllar Türkiye’de yeni siyasi ve sosyal değişimlerin yaşandığı dönem olmuştur. Bu olgunun bir tarafında da bilim camiası yer almıştır. Öte yandan 1970 ve 1980’li yıllarda çağdaş Müslüman âlim ve düşünürlerin eserleri tercüme edilmiş ve tartışmaların bir kısmı bu eserler üzerinden yürütülmüştür. Yeni dönemde ise 1990’lı yılların hemen öncesinden itibaren M. M. Watt (ö. 2006), R. Paret (ö. 1983) gibi oryantalistlerin İslam düşüncesi ve İslami ilimlerle ilgili eserlerinin çevirileri hız kazanmıştır. Buna

16 Birkaç örnek şöyledir: Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’da İman Psikolojisi*, Konya 1996; Şaban Karasakal, *Kur’ân ve Sosyal Psikoloji*, Erzurum 2005; Hikmet Koçyigit, *Mekki Ayetlerde Sosyolojik Unsurlar*, Erzurum: 2010; Fikret Gedikli, *Sosyo-Psikolojik Boyutları Açısından Kur’an Kıssaları*, Konya: 2011; Osman Aslan, *İtikat, İbâdet ve Muamelât Açısından Kur’an’da Söz-Eylem Münasebetleri ve Pratikteki Olumsuzlukların Psiko-Sosyal Sebepleri* (devam ediyor); Muhammed Sadık Kılıç, *Muhammed Hüseyin et-Tabatabaî’nin el-Mizan’ında Sosyolojik İzahlar* (devam ediyor).

bir de Fazlurrahman (ö. 1990), M. Halefullah (ö. 1997), M. Esed (ö. 1992) gibi ilim adamlarından yapılan çeviriler eklenince Türkiye’de İslam düşüncesi ile ilgilenen tüm bilim insanları ve yazarlar, kendilerini birdenbire hızlı, sert, yer yer ithamlarla dolu bir tartışma ortamının içinde bulmuşlar, çok belirgin olmasa da hafiften bir fikri kamplaşma dahi belirmeye başlamış ve fakat bu kalıcı olmamıştır.¹⁷ İşte böylesi bir düzlemde neşet eden ve tefsiri ilgilendiren semantik ve kavramsal çalışmalar, dil-tefsir ilişkisi, tarihsellik-evrensellik, hermenötik-tefsir usulü, anlama ve yorumlama, Kur’an ahkâmı gibi konular hem anlayış hem de metodolojik olarak tefsir araştırmalarına yansımıştır. Bu cümleden olmak üzere 2001-2008 arasında tarihsellik üzerine altı, semantik üzerine de bir o kadar doktora tezi yapılmıştır. En çok konuşulan, tartışılan, lehinde ve aleyhinde birçok yazı yazılan konulardan birisi olmasına rağmen hermenötik hakkında henüz tefsir alanında bir doktora tezi yapılmamış, sadece bazı tezlerde alt başlıklar halinde yer verilmiştir. Semantik çalışmalar ise ilk zamanlar sadece Kur’an merkezli yapılırken, daha sonraları bu tarz muhafaza edilmekle birlikte başta Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi olmak üzere bazı üniversitelerde yüksek lisans ve doktora seviyesinde Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes karşılaştırmalı çalışmalar tarzına evrilmiş, altı doktora tezi yapılmış veya yapılmaya devam etmektedir.

Kitab-ı Mukaddes’le karşılaştırmalı konusal çalışmalar da vardır. M. Paçacı’nın *Kur’an’da ve Kitab-ı Mukaddes’te Ahiret İnancı* (Ankara 1989) adlı doktorasından sonra bu usulle yapılan tezlerin sayısı artmaya başlamıştır. Oryantalist çalışmalarla ilgili doktora ve yüksek lisans tezleri de bu dönemde başlamış olmakla birlikte yeterli bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Dil, metodoloji ve maddi kaynak yetersizliği nedeniyle bu tür çalışmaların yakın gelecekte de iyi bir netice elde etmesi mümkün gözüküyor. Söz gelimi oryantalizmin en çok uğraştığı Kur’an’ın kaynağı ile ilgili cevap sadedinde tek bir doktora tezi¹⁸ gözükmektedir. Esasında üç asırlık bir geçmişe sahip oryantalist çalışmalar hakkında yapılan tezler, niyet okuma, onlara cevap verme ya da yanlışları düzeltme yerine sebep ve sonuçları ile birlikte ileri sürülen fikir ve iddiaların derin tahliline ihtiyaç vardır. Aksi takdirde sağlıklı neticelere ulaşmakta zorlanılabilir. Bu arada Türkiye İlahiyat camiasının çok az tanıdığı Rus oryantalizmi, Sovyetlerin dağılmasından sonra akademik eğitim için Türkiye’ye gelen öğrencilerin yaptığı tezler aracılığı ile tanınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda şimdiye kadar beş doktora tezi yapılmıştır.

17 Bazı değerlendirmeler için bkz. Kara, “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci”, s. 616-17.

18 Abdülaziz Hatip, *Kur’an’ın Kaynağıyla İlgili Müsteşrik İddialarının Değerlendirilmesi*, İstanbul: 1996.

Kavram çalışmaları aynı zamanda semantik inceleme olmaları bakımından yeni bir usul ile yapılmaktadır. Bu tarz çalışmaların öncüsü S. Kılıç'ın *Kur'an'da Günah Kavramı* (Erzurum 1982) adlı tezi olup on yıl sonra Ö. Özsoy'un yaptığı *Kur'an'da Sünnetullah Kavramı* (Ankara 1991) adlı tezinin ardından bu yöntem tutulmaya başlanmıştır. Bu kapsama aldığımız 32 doktora sadece ikisi¹⁹ yöntem üzerinde durmuş diğerleri her ne kadar yöntem meselesine değinmişlerse de ağırlıklı olarak seçtikleri kelime/lerin tahliline yer vermişlerdir. Yalnız ilk tezlerde var olan ve bir doktora tezinde mutlaka olması gereken bir iddia/tez ile ortaya çıkma, bunun için çalışma boyunca bir metot takip etme ve nihayet söz konusu öncüllerden bir sonuca varma irade ve gayretini sonrakilerde her zaman görememekteyiz. Kimseyi itham etmek ve yapılan çalışmaları küçümsemek gibi bir niyetimiz yok, ancak doktora gibi bir çalışmada olmazsa olmazları vurgulamayı ilim ahlakının bir gereği görüyoruz. Bu arada belirtelim ki, semantik ve kavram çalışmaları yüksek lisans tezlerinde daha fazladır. Semantik yöntemin yeni bir şey olup olmadığı tartışılmış, muhalifler, Müslümanların dil üzerine erken dönemden beri durdukları, ilmi gelenekte kelimelerin anlam şemalarının zaten çıkarıldığı gibi savunmalar yapmış, dolayısıyla dışarıdan isim ve yöntemlere ihtiyaç duyulmadığını vurgulamışlardır. Benzer savunular daha şiddetli bir şekilde tarihsellik ve hermenötik için de ortaya konmuştur. Gerek lisansüstü tezlerde gerekse makale ve kitaplarda enine boyuna tartışılan bu mevzular, sonunda kendi geleneğimiz asıl olmak üzere dış medeniyetlerin birikiminden istifadenin olağan olduğu konusunda, nitekim mesela Batı'nın da İslam medeniyetinden çok büyük oranda istifade ettiğinde, uzlaşmışlardır.

Türkiye'de tefsir ilminin bir usulü olup olmadığı, geçmişten tevarüs eden Ulumu'l-Kur'an ve Tefsir Usulü'nün günümüzün ilmi ihtiyaçlarını karşılamaya ne derece yetebileceği gibi bitmeyen sorular ve doğurduğu tartışmalar ilahiyat akademisini başından beri meşgul etmektedir, öyle gözüküyor ki meşgul etmeye de devam edecektir. Keza tefsirin tarihi yönü hakkındaki tartışmalar bitip tükenmemektedir. Bütün bu konularda araştırma ve tartışmanın son derece sağlıklı bir ameliye olduğu kanaatindeyiz. Zira bir ilmin tarihi ve usulü, onun varoluşunun, belli başlı bir disiplin haline gelişinin, sağlıklı ürünler ortaya koymasının olmazsa olmaz bir şartıdır. Tefsir alanındaki ilk doktora tezinin dile getirdiğimiz sorunlarla bir şekilde ilişkili olduğunu tekrar hatırlatmak isteriz. Ancak doktora tezlerinin sayısal ve konusal dağılım tablosunda da görüleceği gibi uzun bir ara bu mevzulara ciddi bir şekilde eğilim/yönelim olmamıştır. Tuncer'in de yakındığı gibi, her ne kadar bir artış

19 Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, Isparta: 1999; Hasan Yılmaz, *Kur'an Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi*, Erzurum: 2003.

gözükse de Tefsir usulü ile Kur'an'ı anlama ve yorumlamaya dair çalışmaların yeteri kadar ilgi görmemesinin sebebi, büyük ölçüde eski usullere bağlılığın devam ediyor olması ve yeni bir metodolojiye ihtiyaç hissedilmemesi olabilir. Nitekim I'câzu'l-Kur'an, Nâsîh-Mensuh, Mekki-Medenî, Muhkem-Müteşâbih, Fevâtihu's-Suver, Garîbu'l-Kur'an gibi Ulûmu'l-Kur'an konularının işlendiği tezlerde genellikle eskinin bir tekrarı yapılmaktadır.²⁰ Buradan çıkarsama yapacak olursak, teorik çalışmaların ağır bir iş olduğunu, bunun için hem fazla mesai hem fazla zihinsel yorulma gerektirdiğini söyleyebiliriz. Yine de iyi bir yerden başlanılmıştır ve bu gerçekten sevindirici bir gelişmedir. Bize göre, doktora tezleri dâhil bu alanda yapılan çalışmaların hepsini bir arada değerlendirerek bu gidişatın kendi içinde bir metodoloji üretmeyi sağlayacağı ümidi güçlenmektedir. Yalnız hemen şu hususa dikkat çekmeliyiz: Tefsir usulüne ilişkin tezleri gözden geçirdiğimizde tabiri caizse konuların bölük pörçük seçildiği kanaati hâsıl olmuştur. Hâlbuki tefsir usulü gibi en temel teorimizin oluşturulmasına katkı yapacak olan bütün akademik çalışmaların seçiminde ve yürütülmesinde, iyi bir strateji takip edilmeli, dar çerçeveli ama hassas seçimler yapılmalıdır. Dolaylı olarak tefsir usulü ile ilgili dilbilimsel, Kur'an anlayışı, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumu gibi çalışmalar durumu biraz kurtarır vaziyettir. Tefsir usulü dâhil, ismini zikrettiğimiz konularda son dönemlerde daha fazla doktora yapılmasını ve onlar üzerinde düşünülmesini, mezkur konuların ihmal edilmemesi gereken meseleler olarak algılandığına dair bir işaret şeklinde değerlendiriyoruz. Bahsettiğimiz tezlerden dikkat çekenlerin listesi aşağıdadır:

-Halis Albayrak, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Ankara 1988.

-Ömer Kara, *Kur'an'ın Anlaşılmasında 'İtibâr, Sebebin Husûsiliğine Değil Lafzın Umûmiliğinedir' İlkesine Usûlcülerin Metodolojik Yaklaşımları*, Ankara 2001.

-Enver Arpa, *İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı ve Anlama Metodu*, Ankara 2001.

-Mehmet Sürmeli, *Sahâbenin Kur'an Anlayışı*, Ankara 2003.

-Annaoraz Nurmuhammedov, *İbn Aşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usûlündeki Yeri*, Bursa 2005.

-Ömer Türker, *Seyyid Şerîf Cürcanî'nin Tevîl Anlayışı: Yorumun Metafizik, Mantıkî ve Dilbilimsel Temelleri*, İstanbul 2006.

-Maşallah Turan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, Konya 2006.

-Zafer Koç, *Kur'an Tefsirinde Yöntem Arayışları*, Ankara 2007.

²⁰ Tuncer, s. 171-72. Ayrıca bkz. Kara, "Türkiye'deki Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci", s. 618-19.

-Selim Türcan, *İlk dönem Kur'an Tasavvuru ve Dönüşümü -Kimlik ve Kitâb İlişkisi Bağlamında*, Ankara 2007.

-Faruk Çaykara, *Kur'an'ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar*, Ankara 2007.

-Mevlüt Erten, *Nass-Yorum İlişkisi*, Ankara 1998.

-Muhammed Vehbi Dereli, *Kur'an Tefsirinde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları*, Konya 2008.

-Ali Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi*, Isparta 2009.

-Süleyman Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi*, İstanbul 2010.

-Ferruh Kahraman, *Tefsirde İhtilafların Mahiyeti, Çeşitleri ve Sebepleri*, Sakarya 2010.

-Muhammed Ali Duran, *Sure İsimleri Açısından Kur'an'ın Anlaşılması*, Sakarya 2012.

-Akif Topuz, *Sorunsallığı Açısından Kur'an Tasavvurları*, Kayseri 2013.

-Mehmet Taha Boyalık, *Abdu'l-Kahir Cürcanî'nin Anlam Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi*, İstanbul 2014.

-Muhammed Bahaeddin Yüksel, *Tarihsel Süreçte Kuran'ın Farklı Anlaşılma Nedenleri* (devam ediyor)

-Mehmet Yazıcı, *Rivayet Tefsirlerinin Dirayet Boyutu, İbn Kesir Örneği* (devam ediyor)

-Haydar Bekiroğlu, *Dirayet Tefsir Yönteminin Pratikteki Yansımaları -Beyzavi Örneği* (devam ediyor)

-Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (devam ediyor)

-Davut Ağbal, *Te'vil Problematigi -Muhyiddin İbn Arabi Örneği* (devam ediyor)

-Fatih Tok, *İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Kuran Anlayışı* (devam ediyor)

-Mehmet Zülfi Cennet, *Şerif Murteza ve Kur'an Anlayışı* (devam ediyor)

Doktora tezlerinin seçimindeki hassasiyeti tefsir tarihi ile ilgili tezlerde görmek mümkündür. Müfessirler ve eserleri üzerine yapılan tezleri de tefsir tarihine bir katkı olarak kabul edecek olursak bu alanın oldukça iyi çalışıldığını söyleyebiliriz.

Vahiy ve vahiy vakası en az çalışılan konu olmuştur. Her ne kadar başka tezlerde bu mevzular ele alınmış olsa bile sırf konuya odaklanan tezlerin azlığı dikkat çekmektedir. Kur'an tarihi ile ilgili tezler, nüzul dönemi ve hemen sonrasında odaklanmış, sonraki dönemlerdeki gelişmelere çok detaylı girilmemiştir.

III. Tefsir Anabilim Dalı Dışında Hazırlanmış Tefsir İle İlgili Tezler Hakkında

Tefsir Anabilim Dalı dışındaki dallarda yapılan 92 doktora tezinin tefsir alanını ilgilendirdiğini belirtmiştik. Dolaylı ilgiler kurarak bu sayı artırılabilir. Türkiye’de İlahiyat alanında yapılan ilk kelam doktorası olan Hüseyin Atay’ın *Kur’an’a Göre İman Esaslarının Tespit ve Müdafaası* (Ankara 1960) başlıklı doktora tezinin ismi ne demek istediğimizi belgeler. Tefsire uzak gibi gözüken Din Sosyolojisi’nden örnek ise Rami Ayas’ın *Kur’an’da Çalışma Kavramı -Sosyolojik Bir Yaklaşım* (Ankara 1979) adlı doçentlik tez çalışmasıdır. İşte bu ilk örneklerden sonra birçok tez, konusu bakımından tefsir alanı ile irtibatlı olmuştur.

Bu başlık altında sayabileceğimiz tezler, 22 adet ile en çok Kelam anabilim dalına aittir. İkinci olarak 14 tez ile Din Eğitimi, sonra sırasıyla Arap Dili ve Belagatı 13, Dinler Tarihi13, İslam Felsefesi 7, Din Felsefesi 3, Din Psikolojisi 3 adet tez ile sıralamada yer almıştır. Ayrıca Edebiyat fakültelerinde *Ahmed-i Dâ’i Tercüme-i Tefsir-i Ebü’l-Lesy es-Semerkandi Tefsirinin İlk Üç Sûresinin Dil Özellikleri* (A. Çiçek, Erzurum 2003) ve *Eski Kur’an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerine Dil İncelemesi* (E. Üşenmez, İstanbul 2010) örneklerinde olduğu gibi Türkçe tefsirler üzerinde birçok tez çalışması yapılmıştır.

Doksan iki tez içerisinde *Kur’an’ın Anlaşılmasında Aklın Rolü* (A. Manaz, Ankara 1990), *Kur’an Ayetleri ve Hadisler Arasında Görülen Teâruz ve Çözüm Yolları* (M. Uluçam, İstanbul 1997), *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Kur’an Yorumları İlişkisi (Cumhuriyet Dönemi Örneği)* (O. Eyüpoğlu, Samsun 2003) ve *Kadı Abdulcebbar ve Gazalî’de Te’vil Problemi* (S. Yılmaz, İzmir 2004) gibi doğrudan anlama ve yorumlama metodolojisi ile ilgili olanlar ile çoğunluğu konulu ve kavram çalışması ve diğer çalışma türlerine dâhil olan tezler vardır. Konu ve tarz açısından bir fikir vermesi için bir dizi tezi aşağıda sıralıyoruz:

-Hüseyin Elmalı, *Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzi ve Tefsiru Garibi’l-Kur’an’ı*, Erzurum 1986.

-Süleyman Koyuncu, *Kur’an’da İnsanın Yaratılışı*, Konya 1992.

-M. Nihat Hatiboğlu, *Kur’an-ı Kerim’in Anlaşılmasında Hadislerin Rolü*, Ankara 1994.

-Mustafa Sinanoğlu, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de Nübüvvet*, İstanbul 1995.

-Abdülgaffar Arslan, *Kur’an’da Vahiy*, Konya 1997.

-Muhammet Yılmaz, *Hadis Açısından Fahreddin er-Razi’nin Tefsir-i Kebir’i Üzerine Bir İnceleme*, İzmir 2000.

-Süleyman Tuğral, *Kur’ân’da Değerler Sistemi*, Ankara 2005.

-Abdullah Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, Konya 2005.

-Mehmet Vecih Uzunoğlu, *el-Bahru'l-Muhît'in Filolojik Açından İncelenmesi*, İzmir 2006.

-Şehabeddin Kırdar, *İshak b. Mahmûd b. Hamza'nın et-Tenbîh fi l'rabil-Cüz'i'l-Ahîr Minel-Kur'ani'l-Azîm Adlı Yazma Eserinin Tahkiki*, Konya 2008.

-Hacer Şahinalp, *Kur'an'da Din Hürriyeti*, Ankara 2010.

Bazılarının ismine yer verdiğimiz bu çalışmalardan tefsir ilminin istifade etmemesi düşünülemez. Öte yandan yine bu çalışmalar bize gösteriyor ki, sadece tefsirle ilgilenenler değil İlahiyat akademisine emek vermiş hemen her ilmi disiplin, bir anlama metodolojisi geliştirme, Kur'an'ın çağdaş dünya sorunları ile irtibatını kurma ve muhtevastaki mevzuları açıklığa kavuşturma hususundaki gayretlerine ve amaçlarına destek vermektedir.

IV. Doktora Tezlerinin Başarılı / Zayıf Yanları ve Sorunları Üzerine

Yazımızın yukarıdaki bölümlerinde zaman zaman belirttiğimiz başarılı ve zayıf yönlerine, yönelttiğimiz bazı eleştirilere ilaveten birkaç hususu daha dile getirme ihtiyacı duyuyoruz. Memnun edici ve birçok tez savunmasında dile getirilen hususlardan birisi, tezlerde git gide tahlili ve tenkidi yaklaşımın artmasıdır. Önceleri bilgi aktarma, bilgi toplama, toplanan bilgileri sistematik hale getirme, tanıtmaya gibi araştırmacının öznelliğini fazla sergileme gerektirmeyen bir bakış açısının egemen olduğu araştırma yöntemi, artık yerini daha cesur ve bir tezde olması gereken anlayışı sergileme şekline bırakmaktadır. Yine disiplinler arası (interdisipliner) çalışma yöntemi ve farklı dillerdeki kaynakları kullanma eğilimi, birçok tezde karşımıza çıkmaktadır. Daha da önemlisi kendi kaynaklarımızı anlayan, onlara gerçek değerini veren, rivayetlerdeki ve klasik eserlerdeki problematik hususları ağırbaşlılıkla yorumlayan, hatta Kur'an hakkındaki en uç iddiaları soğukkanlılıkla tartışan bir yaklaşım tarzı hızla gelişmektedir. Bu gibi meziyetler, geçmiş birikimi bugünün anlayış ve bilgileri ile yoğurarak geleceğe Tefsir Usulü, Tefsir Tarihi ve Kur'an anlayışına dair sağlam ve sağlıklı bir miras bırakabilir. Bu ümit veren yönleri çoğaltabiliriz. Örneğin büyük emekler sarf edilerek üretilen tezlerin epeyce bir kısmının aynen veya gözden geçirilerek yayınlanması sevindiricidir. Her ne kadar tezlerin elektronik versiyonlarına ulaşmak mümkün olsa da kitap olarak tedavülde olması ilmi ve kültürel faaliyet bakımından çok önemlidir. Fakat biz, tezlere övgü düzmekten ziyade, tezlerde olan eksik ya da zayıf yönleri belirterek bu alana daha faydalı olma arzumuzu açıkça ortaya koymak istiyoruz.

Her ne kadar enstitüler arasında tez yazım kurallarında bir takım değişik-

likler görülse de genel bir takım teamüllere riayet edilmemesi ve onlarda hala teknik sorunlar görülmesi pek makul değildir. Araştırmacılardan ve danışmanlardan, tezlerdeki teknik sorunları en aza indirecek hassasiyeti baştan beri göstermeleri beklenmelidir. Gerek dil ve gerekse teknik hatalar nedeniyle birçok tez savunması, asıl görüşülmesi gereken muhteva ve metoda sıra gelmeden bitirilmektedir. Teknik eksikliklerin ve hataların giderilmesi kolaydır fakat birçok tecrübe ortaya koymuştur ki problemlili bir dile ve sorunlu bir üsluba sahip tezler için böyle bir kolaylığın olduğunu söylememiz mümkün değildir. Şöyle ki, tezlerde karşılaşılan sorunların başında anlatım üslubu ve dilin kullanımı problemi gelmektedir. İlmi bir araştırmada o alanın dilini ve cari olan üslubunu kullanmak gerektiği müsellem bir kaidedir. Fakat Osmanlı'nın son zamanlarından beri hızlı dil değişimlerine maruz kalan Türkçe, İlahiyat fakültelerinin nispeten kısa tarihi boyunca da değişimler yaşamıştır. Bu olguyu Cerrahoğlu hocamız, 'dil konusunda yeni nesille anlamıyoruz'²¹ diyerek bariz bir şekilde belirtmiştir. Hocanın kastettiği şey, özellikle araştırmalarda kullanılan kavramlar, ağıdalı anlatımlardır. Hâsılı temiz bir Türkçe, anlaşılır bir üslup ve sade bir anlatım tarzı kullanılması, tezlerde en az ilmi seviye kadar önemlidir.

Doktora (ve yüksek lisans) tezleri için seçilen adlar, değinmek istediğim diğer bir sorundur. Örneğin, halen devam eden *Kur'an'da 'Tahaddi' Kavramı* adlı tez, konusu itibariyle kavram çalışması değil bir konu çalışmasıdır. Zira Kur'an'da bir kavramdan bahsedilirken şayet orijinal halde o kelime varsa o zaman "Kur'an'da ... kavramı" denilebilir. Doğrusu Kur'an, inkarcılara karşı tahaddi (meydan okuma) yapar, ama bunu *tahaddi* kelimesini kullanarak yapmaz, aksine '*fe'tu bisûretin min mislihi* (Öyleyse siz de bir surenin benzerini getirin)' (Bakara 23) şeklinde ifadeler kullanır. Dolayısıyla bu ve benzeri tezlerin adının *Kur'an'ın Tahaddide Bulunması* vb. şeklinde olabilir. *Kur'an'da Çevre Kavramı ve Çevre-İnsan İlişkisi* (Erzurum 2002) isimli tezin 'kavram' kısmı için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Jüri üyesi olarak girdiğimiz birçok tez savunmasında gözlemlediğimize göre, bu sorun sadece tezlerin adlarında değil içeriklerinde de çokça karşımıza çıkmaktadır. *Kur'an'da ... Kavramları* gibi isimlerle başlayan birçok tezde kavramlar yerine örneğin fiiller incelenmekte ya da konular ele alınmaktadır. Bu durum, Türkiye'de 'kavram' tanımının ve anlayışının zihinlerde henüz netleşmediğini göstermektedir.

Bir diğer sorun da tezlerin adında yer alan ana konunun, içerikte ciddi bir şekilde işlenmemesidir. Adeta konunun etrafında dolanılmakta ama asıl konuya son kısımda bir miktar yer verilmektedir. Aynı şekilde tez konusu olarak çok iddialı veya iri konular seçiliyor fakat bu konuların altından genellikle

21 "İhtiyat, İntizam ve inziva dolu bir hayat -İsmail Cerrahoğlu İle Söyleşi", s. 10.

zor kalkıyor. Bunun yerine her daim belirtildiği üzere dar çerçeveli fakat derinlikli tezler hedeflenmelidir.

Tezlerin planındaki özensizlik ve giriş kısmında konunun amacı, önemi ve araştırma yönteminin net bir şekilde ortaya konulamaması, dikkat çekilmesi gereken başka bir problemidir. ‘Kısıltmalar’ kısmında ‘s., Hz., sav., c., yay., çev., ibn’ gibi gereksiz işaretlerin sıralanması da böyledir. Hâlbuki kısaltma, bir çalışmada çokça kullanılan bir kaynağın ya da çalışmaya özgü bir ifadenin sembolik bir kelimeyle gösterilmesi ve bunun çalışmanın başında gösterilmesinden ibarettir. Aksine ‘kes-yapıştır’ diye tabir edilen bir yöntemle önceki tezlerden aktarma yapmak, çalışmaya hiçbir orijinallik katmamaktadır.

Nihayet sonuç bölümlerinin tezin bir özeti şeklinde verilmesi, özellikle doktora tezlerinin amacına hitap etmemektedir. Zira sonuç bölümü, tezin en önemli, en özenli yeridir. Araştırmacı uzun mesai harcayarak ortaya koyduğu çalışmasında ulaştığı sonuçları, bulguları, teklifleri, dahası kendisinin bu konudaki özgün ve orijinal yorum, fikir ve açıklamalarını burada sergilemesi gerekir. Böylece tezlerin en çok okunan ve ilk müracaat edilen bölümleri, asıl işlevini yerine getirebilir.

Buraya kadar saydığımız hususlar, doğrudan bir tezde müşahede edilebilecek sorunlardır. Bir de harici bazı hususlar vardır. Danışman-araştırmacı ilişkisi bunlardan birisidir. Bu ilişki bir tezin teknik, dil ve muhteva bakımından sağlıklı bir şekilde ortaya çıkmasında en önemli unsurdur. Eğri oturup doğru konuşmamız gerekirse, tez çalışmalarında en çok şikayet konularından birisi bu unsur olmaktadır. Ne yazık ki, bazı çalışmalarda bu mekanizmanın neredeyse hiç işletilmediği, ya araştırmacının danışmanına müracaat etmediği ya da danışmanın gereken ilgiyi göstermediği gibi durumlara çokça rastlanılmaktadır.

Akademik çevrelerdeki teamüle göre, her hangi bir tezin başarıya ulaşması onu hazırlayan araştırmacı kadar aynı zamanda resmi adıyla *tez danışmanı*nın ya da tez yöneticisinin başarısı sayılmaktadır. Öte yandan danışmanlık sadece ücret mukabilinde yapılan bir iş değil, ilmi faaliyetlerin en ciddi ve kalıcı olanına rehberlik yapmaktır. Bu sayede danışman hem ilmi birikim ve tecrübesini sergiler hem de olmasını arzu ettiği bir eserin ortaya çıkmasına, bir bilim insanının yetişmesine, savunduğu ilim anlayışının, özellikle de bir metodolojinin yerleşmesine öncülük etmiş olur. Her tez mutlak surette birikimli ve uzman hocalığı gerektirmekle birlikte bazı konular çok daha özel uzmanlığı gerektirir. Örneğin tahkik çalışması veya kıraatle ilgili bir tez böyledir. Şu halde danışmanlık yapmak bir görevden öte bir vefa ve bilinç işidir. Şayet taraflar böyle bir bilinç ile hareket etmiyorsa, ilim adına dikkate alınacak bir doktora tezi ortaya çıkmayacağı gibi geleceğe umutla bakan ve kendine güvenen bir bilim doktoru da yetişmez. İşte bir doktoranın araştırmacı ve danışmanın ortak çalışmasının ürünü bu demektir ve esasında olması gereken de budur.

Ülkemizde araştırmacı ile tez danışmanlarının kitap ya da makale şeklinde ortak yayın yapmaları gibi bir adet yerleşmemiştir. Nadiren ortak yayınlar görülsede hoca-talebe birlikte yayın yapmama durumu, sadece tefsir sahasıyla ilgili değil tüm üniversite birimlerinde geçerlidir. Hâlbuki böylesi çalışmalar yayınların kalitesini artıracığı gibi yeni yetişenleri de ilmi çalışmalara teşvik edici olacaktır.²²

Doktora tezlerindeki tekrarlar meselesi ile bu kısmı kapatalım. Benzer ve hatta bazen aynı tezlerin yapılması, hemen her ilmi disiplin alanında göze çarpabilmektedir. Hatta bu, bazen aynı fakültede 3-5 senelik zaman farkı ile aynı konunun tekrar ele alınmasına kadar gitmektedir. Dolayısıyla o ana kadar yapılan çalışmaları tespit edemeyen bir araştırmacı, öncekileri tekrardan kaçınamayacağı gibi orijinal bir ürün de ortaya koyamayacaktır.²³ Sık sık bu mevzu gündeme getiriliyor olsa da kesin bir şekilde önüne geçmek mümkün olmamıştır. Yapılan çalışmalar ve alınan tedbirler de kesin bir sonuç vermemiştir. Yukarıda bahsi geçen İSAM'ın hazırladığı İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu'nun bir amacı da bu soruna çare olmaktı ki, büyük oranda başarılı olmuş sayılabilir. Sözü fazla uzatmadan örneklerle meseleyi aydınlatalım (Benzer ya da tekrar tezler tarih sırasına göre dizilmiş, amaç tez isimleri olduğu için araştırmacı isimlerine yer verilmemiştir):

-*Hıristiyan kaynaklara ve Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa* (Ankara 1992); *Kur'an'da Hz. İsa ve Değerlendirilmesi* (Kayseri 1999); *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa* (Diyarbakır 1997).

-*Kur'an'da kulluk* (İstanbul 1998); *Kur'an'da Ubûdiyet ve Boyutları*, (Sakarya 2003).

-*Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı* (Ankara 1998); *Kur'an'da Din Kavramı* (Sakarya 2002).

-*Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları* (Sakarya 2009); *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi* (Ankara 2009).

-*Kur'an-ı Kerim Işığında İnsan Tipleri ve Davranışları* (Samsun 2002); *Kur'an'da İnsan Tipleri* (Sakarya 2002); *Kur'an-ı Kerim'de Gençlik Tipolojileri* (Konya 2003); *Kur'an Kıssalarında İnsan Tipleri*, (Samsun, devam ediyor).

-*Rivayet Tefsiri Geleneginin Dönüşümü: İbn Kesir Tefsiri Örneği Üzerinden* (Ankara 2011); *İbn Kesir'in Tefsiri Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm'in Dirâyet Yönünden Analizi* (Sakarya, devam ediyor); *Rivayet Tefsirlerinin*

22 Tuncer, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 166-67.

23 Tuncer, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 151.

Dirayet Boyutu, İbn Kesir Örneği (İstanbul, devam ediyor).

-*Kur'an Bağlamında Esmâü'l-Hüsna* (Van, devam ediyor); *Esmâ-i Hüsnanın Semantik Tahlili ve Geçtiği Ayetlerle İlgisi* (Rize, devam ediyor).

-1997-2002 arasında hikmet kavramı hakkında üç yüksek lisans bir doktora tezi yapılmıştır.

Ülkemizde lisansüstü çalışmalar nicelik ve nitelik bakımında oldukça gelişmiştir, her geçen gün daha iyiye gitmektedir. Bu durum, İslami ilimler alanında geleceğe ümitle bakmamızı telkin etmektedir. Ancak İslam dünyasının tamamındaki akademik çalışmalar bağlamında daha yüksek bir kalitede olduğu gözlenen ve zaman zaman çeşitli mahfillerde dile getirilen bu husus, söz konusu çalışmaların dünya akademik ortamlarında yankı bulmaması²⁴ oldukça üzücüdür. Bizdeki tezler başta Arapça ve İngilizce olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara referans vermekte, ancak Türkçe dışındaki dillerde yapılan çalışmalarda Türkiye İlahiyat çalışmalarına referans neredeyse yok denecek kadar az verilmektedir. Bu üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisidir.

Yukarıda yer verdiğimiz eleştirel noktalar, ilk defa gündeme gelmiş değildir. Çeşitli toplantılarda dile getirilen benzeri sorunlardan hareketle, tefsir akademisyenleri yıllık toplantılarında 2008 yılından beri yüksek lisans ve doktora yeterlilik kriterleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Öyle gözüküyor ki, tefsir alanında lisansüstü çalışmalara dair bir politika geliştirilmesi çabalarının devam ettirilmesi, eleştirilen hususların bertaraf edilmesine büyük katkı sağlayacaktır.

²⁴ Bu noktaya Tuncer de dikkat çekmiştir: "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 174.

Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme

İsmail ÇALIŞKAN

Özet

Bu yazı, çağımız bilimsel araştırmalar sıralamasında en üst seviyede yer alan doktora çalışmalarını tefsir özelinde konu edinmiştir. Doktora her ne kadar akademik bir ünvanın adı olsa da ortaya konan tezler en değerli ilmi ürünler olarak ilim-kültür ortamında yerini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminde yüksek din eğitimi yürüten İlahiyat camiası bütün özverisini kullanarak doktoralar üretmiş, üretmeye devam etmektedir. Bu çalışmada, İlahiyat alanı içinde yer alan Tefsir Bilim Dalı'nda yapılmış olan doktora tezlerinin tarihi seyri, sayısal oranları, araştırma yöntemleri, muhtevaları ve eğilimleri bakımından incelenerek tasnif ve tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat, Tefsir Anabilim Dalı, doktora tezi, tefsir, tefsir doktora tezleri.

An Evaluation of Doctoral Dissertations in the Field of Tafsir

İsmail ÇALIŞKAN

Abstract

This article reveals a study of doctoral dissertations conducted in the field of tafsir. Even though a doctoral degree corresponds to an academic title, doctoral dissertations are considered to be among the most valuable scholarly products. The community of theology, which has enforced the research of higher religious education in the Republic of Turkey, has advanced the production of many such theses. In this study, the historical progress, quantitative ratios, research methods and contents as well as the focus of these dissertations conducted in the department of tafsir within the larger context of religious sciences will be examined, classified and analyzed.

Keywords: Theology, Department of Tafsir, doctoral dissertations, tafsir, doctoral dissertations of tafsir.

